

Mindre bidrag

Barokdigte i Fyns Stiftsbibliotek

One of the numerous manuscripts containing Danish Baroque poetry is presented here, namely the *m 86.1 Sa 57 Samling XLVII* of Fyns Stiftsbibliotek, now in Syddansk Universitetsbibliotek in Odense. The octavo manuscript is bound in parchment and consists of a few more than 400 pages, written about 1725 by one or perhaps two hands, neither of which can be identified. Most of the texts are occasional poems, and six authors predominate: Tøger Reenberg, Jakob Knudsen Schandrup, Petter Dass, Dorothea Engelbretsdatter, Thomas Kingo, and Jacob Worm. One or more sections are dedicated to each of these authors, arranged according to the occasion or the genre. As a special feature whole exchanges of poems are given, and poems dealing with poetics are rather common. Although the Odense manuscript has been utilized in Norwegian editions of Baroque poetry, it has been almost neglected in Denmark, in spite of its value as a textual source. Viewed as a whole it gives an interesting impression of the literary taste at the beginning of the eighteenth century.

Den danske barokdigtning er overleveret i en uoverskuelig mængde håndskrifter fra det 17. og 18. århundrede. Et stort antal er beskrevet af Erik Sønderholm i de udgaver, han har udarbejdet, andre venter stadig på en præsentation, en væsentlig forudsætning for deres nyttiggørelse. Til dem hører et manuskript fra Fyns Stiftsbibliotek, m 86.1 Sa 57 Samling XLVII, som nu er indgået i Syddansk Universitetsbibliotek i Odense. I kataloget over stiftsbiblioteket omtales det som »Samling af gamle danske Leilighedsvers. Manusc. XLVII«.¹ Dets proveniens er uoplyst.²

Min interesse for håndskriftet blev vakt under arbejdet med Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs udgave af Jens Steen Sehesteds digtning, hvortil Jens Keld ved sin død efterlod sig omfattende forarbejder. Et af tekstvidnerne til et enkelt Sehesteddigt var noget upræcist beskrevet: et visehåndskrift i Odense Stiftsbibliotek. Takket være Syddansk Universitetsbiblioteks redbonne hjælpsomhed lykkedes det at identificere manuskriptet, som tilmed generøst blev udlånt til Det Kongelige Bibliotek, hvor jeg har haft lejlighed til at arbejde med det gennem et par måneder. Og den lille tykke oktav viste sig at give et ganske charmerende indblik i den litterære smag omkring år 1725.

Håndskriftets ydre

Manuskriptet har tydeligvis været en skat, der skulle passes på. Det er indbundet i helpergament med overfald, altså en forlængelse af bagsiden, der er beregnet til at nå om på forsiden for at beskytte bogblokken. Bindet, der er uden prydelser eller tekst, har været holdt sammen af to spænder, som nu er helt forsvundet, men

dog har efterladt spor i form af huller på forsiden og overfaldet. Nu er forsiden iturevet, nok som følge af det øverste spændes træk. Papiret er af god kvalitet, og læggene er syet fast til ryggen.

Inden for bindet er et dobbeltblad indsyet, der fungerer som omslag og ikke er medtalt i pagineringen. Dernæst følger 402 paginerede og 10 upaginerede sider. De sidstnævnte indgår i det bageste læg og indeholder et alfabetisk forfatter- og anonymregister på s. 1-4 og 9f (s. 5-8 er et ubeskrevet dobbeltblad, som formentlig er indsat i lægget ved en fejl). Pagineringen er gammel og benyttet i registret. Forrest, umiddelbart efter papiromslaget, er et blad udklippet; det er ikke medtalt i pagineringen. Bladene måler ca. 16,5 x 10,5 cm, formatet er altså gængs oktav. På indersiden af papiromslaget findes dels stiftsbibliotekets stempel, dels biblioteksnoteringer fra forskellig tid: »m 86.1 Sa 57 | Samling XLVII | Haandskr. ca. 1725 | Stb. | Samling af gamle danske Lejlighedsvers«.

Der er ingen ejertilskrifter eller skrivernavne forrest, men muligvis på sidste side umiddelbart efter registret, hvor en yngre hånd har indført en udateret og kun delvist læselig notits; noget navn kan jeg desværre ikke skelne. Skriften har et noget varierende præg over de mange sider, men det er vanskeligt præcist at udpege eventuelle skriverefter; særlig nogle af de sidste digte afviger fra det øvrige, men de er medtaget i registret, som helt igennem har samme karakter, der ikke skiller sig ud fra hoveddelen.

Indholdet

Langt de fleste tekster er digte, nydeligt opstillet vers for vers og som regel med tydelig adskillelse mellem de enkelte værker. Den seneste datering er 1710 (s. 392), men de spottende ligvers over den svenske feltherre Magnus Stenbock (s. 244-246) kan tidligst stamme fra hans dødsår 1717. De ældste digte er affattet i sidste fjerdedel af det 17. århundrede – Dorothea Engelbretsdatter og Kingo er alderspræsidenterne. Hovedsagelig er stoffet ordnet efter forfatter:

Tøger Reenberg s. 1-99, 194-197, 234-293 og 394-400,
Jakob Knudsen Schandrup s. 100-143,
Petter Dass s. 144-174,
Dorothea Engelbretsdatter s. 174-194,
Thomas Kingo s. 197-203 og
Jacob Worm s. 297-391.

Efter sidetallet at dømme rangerer Tøger Reenberg højest på håndskriftets parnas. Ikke alene har han fået tildelt langt mere plads end nogen anden, han har også fået æren af at indlede og afslutte samlingen. Det er generelt vanskeligt at finde noget princip for ordningen af hans mange digte, bortset fra at »Ars poetica« er åbningsteksten (s. 1-45).³ Derved kommer den til at virke som en art programerklæring, der ganske vist ikke følges op, i hvert fald ikke set med moderne øjne; manuskriptet rummer mange vers og rim af tvivlsom karat, der næppe kunne tilfredsstille Reenbergs kræsne smag. Den sidste tekst er slutningen

af et bindebrev til Henrik Gerner, hvis første del findes s. 93-95; her er rimeligvis tale om en senere tilføjelse, men muligvis med samme hånd som resten.

Udvælgelsen af Reenbergdigtene vidner om en interesse for poetik. Foruden »Ars poetica« er både »Poesiens Vanskeligheder« (s. 78-82) og »Forsamling paa Parnasso« (s. 235-243) kommet med. Parnasmødet er, antagelig ved en lapsus, kommet til at fremstå som et værk af Kingo. Han får nemlig tillagt et par lidet prægnante vers som »Svar paa det Mode holdet paa Parnasso om danske Poëter til A Bording af Tyge Reenberg« (s. 234),⁴ og umiddelbart efter følger hele den reenbergske recension over den hjemlige litteratur uden yderligere overskrift eller forfatterangivelse; heller ikke i registret får Reenberg æren af digtet. Til gengæld er det med tvivlsom ret, at et par andre digte tillægges ham.⁵ Denne usikkerhed i forfattertilskrivningen er ganske almindelig i periodens håndskrifter og velkendt af senere tiders forskere, som den har voldt megen hovedbrud.

Fra Reenbergs mangesidige forfatterskab indeholder håndskriftet også nogle religiøse digte, bl.a. gendigtningen af bodssalmerne (s. 252-264), og nogle alment moraliserende vers som »En Faders Markeds-Gave til hans Dotter« (s. 46-54) og de tolv versificerede fabler fra oversættelsen af John Vanbrugh's komedie *Æsopus* (s. 272-293). Resten af de ca. 40 Reenbergtekster er lejlighedsdigte fra årene omkring 1700, gennemgående med en munter, ofte selvironisk tone. Omkring hans spottevers over Magnus Stenbock er en række korte digte af samme karakter samlet (s. 244-246), og et par digte til biskop Gerner har fået følgeskab af »Præsternis Supplique i Riber Stift Om et frit Provste-Vall« (s. 95-97). Denne forkærlighed for at gruppere digte efter genre eller anledning er karakteristisk for håndskriftet.

Det er værd at bemærke, at Reenbergs populære drikkeviser ikke er medtaget. Genren forekommer overhovedet ikke i håndskriftet, formentlig af moralske grunde. Heller ingen af periodens yndede frivole tekster er sluppet ind i det gode selskab.

Noget mindre plads end Reenberg har Jacob Worm fået tildelt, selv om hans placering er prominent med et afsnit på næsten hundrede sider. Her står poetiske og prosaiske tekster mellem hinanden, ligesom satirer, supplikker og afskedsdigte veksler; afsnittets sidste tekst er det bevægende farvel til hustruen. Ikke alle tekster er forfattet af Worm, den endelige dom over digteren er kommet med, ligesom Kingos Simei-digt. En del af Worms svar på Kingodigtet, apologien,⁶ tillægges noget forvirrende også Kingo (s. 328). Som forventeligt anses nogle af håndskriftets angivelige Wormtekster i dag for tvivlsomme eller uægte, og i et enkelt tilfælde kommer periodens usikkerhed til udtryk: »Auct: ut creditur I: Worm« 'forfatter, som det menes, I. Worm', hedder det under en prosatekst om »Danmarkis Piines Historie« (s. 353-359) – den er ikke medtaget i den videnskabelige udgave af Worm.

Målt efter omfang er Jakob Knudsen Schandrup nummer tre på popularitets-skalaen. Hans ret omfangsrige, men ikke talrige bidrag er muntre lejlighedsdigte, foruden den antikatolske satire »Lacrymæ crocodilinæ« (s. 100-110) og en enkelt supplik, der står uden for hovedafsnittet (s. 204).

Håndskriftets tre yndlinge er alle knyttet til Nørrejylland, og man kunne formode, at det samme gælder håndskriftets oprindelige ejer. Til forsigtighed ma-

ner det dog, at også indslagene fra dobbeltmonarkiets nordlige egne er markante. Afdelingen med Petter Dass indledes med digterens vurdering af Bording, men domineres i øvrigt af lejlighedsvers, gerne udvekslet med andre skribenter, bl.a. Oluf Hansen Nysted, hvis digt til Dass også bringes. Et lille afsnit er samlet om Griffenfeldts Munkholmen-digt (med Peder Krogs moddigt og Dass' oversættelse af begge tekster), og som afslutning bringes Krogs ligvers over Dass. Af Dorothea Engelbretsdatter har håndskriftet udelukkende lejlighedsdigte, et par rettet til de kongelige, som naturligvis bringes først i afsnittet, resten fortrinsvis til digterkolleger. Af de sidste indgår flere i formelige digtudvekslinger, hvor også versene til forfatterinden meddeles; forfatterne er Sehested, Kingo og Iver von Ahnen.

I håndskriftets lilleverden indtager Kingo en beskeden sidsteplads blandt den håndfuld poeter, der er hædret ved at få tilmålt deres egne afsnit. Kun seks-syv sider er ofret på digterkongen, som repræsenteres af kortere lejlighedsdigte til majestæten eller hans nærmeste omgivelser, alle af temmelig officiel karakter, bortset fra biskoppens forbøn for de fattige i Odense Hospital. Placeret under andre hovedforfattere, nemlig Dorothea Engelbretsdatter og Jacob Worm, står yderligere to Kingodigte, foruden svaret på »Forsamling paa *Parnasso*«, der indleder det tredje Reenbergafsnit. Endelig er den velturerede petitesse om Ole Borchs blæresten øjensynlig indskrevet et tilfældigt sted, hvor der var plads (s. 143, mellem Schandrup og Dass). Det tør tages som udtryk for håndskriftets noget lunkne holdning til forfatterskabet, at så stor en del af Kingoteksterne er henført til andre sammenhænge.

Uden for forfatterafsnittene står en broget blanding af lejlighedsvers, anonyme eller henført til en af tidens talrige småpoeter, der hver kun har et eller et par digte med. Håndskriftet har en klar præference for versdueller, også i disse blandede afsnit; fx har landsdommer Peder Lerches død affødt et par spottende minde-digte, der bliver imødegået af hvasse vers, som udstiller paskvillanternes slette karakter (s. 204-206), og magister Hans Been er fulgt til graven af hele seks – satiriske – digte (s. 206-209). I andre passager konstitueres sammenhængen af genren, fx bryllupsdigte (s. 212-230). Til en vis grad afspejler registret disse ordningsprincipper; således er de fire digte om Lerche ligesom de seks om Been alfabetiseret under afdødes navn, og versene over Stenbock er kategoriseret som gravskrifter og placeret under *G*.

Selv om det står klart, at forfatter, genre og anledning er de gennemgående principper for håndskriftets disposition, er der afsnit, som ikke lader sig indordne under for mig gennemskuelige hensyn. Særlig slutningen virker uordentlig, hvad der kan hænge sammen med skri-verskifte.

Den hidtidige udnyttelse af håndskriftet

Håndskriftet er ikke anvendt i de videnskabelige udgaver af Kingo og Worm,⁷ selv om det indeholder en del stof af tekstkritisk interesse. Væsentligst i så hense-ende er vel nok dets gengivelse af den dårligt overleverede forbøn for de fattige i Odense Hospital (s. 201-203, KingoSS II, s. 137-140).⁸ Heller ikke antologier af dansk barokdigting røber viden om manuskriptet.

Bedre kendt har det været i Norge. I den tekstkritiske udgave af Petter Dass⁹ omtales det som »hs. i Odense Stiftsbibliotek m 86. Sa 57« (II, s. 271), og det udnyttes ifølge udgavens tekstoplysninger til fire tekster (se II, s. 304, 307, 316 og 317), mens det forbigås i forbindelse med fem andre – uretmæssigt, forekommer det.¹⁰ Gennemført er til gengæld Kristen Valkners inddragelse af Odense-håndskriftet i Dorothea Engelbretsdatter-udgaven.¹¹ Manuskriptet, der (s. 532) benævnes »Odense stiftsbibliotek (samling XLVII, M. 86.1. Sa 57)«, har ikke alene leveret varianter, men er også hovedtekst i flere tilfælde. Ingen af de norske udgaver indeholder håndskriftbeskrivelser.

Helt har danskerne dog ikke glemt poesibogen i Odense. I 1823 indgik et lille udvalg af dens tekster i K.L. Rahbeks månedsskrift *Læsning i blandede Æmner* (s. 521-531). Her kunne læseverdenen bl.a. møde håndskriftets eneste Sehested-tekst, hans hyldestonet til Dorothea Engelbretsdatter, og hendes svar på artig-hederne. De to tekster blev genoptrykt i den hidtil mest omfattende levedsskil-dring af Sehested, en artikel af Aage Fasmer Blomberg (s. 41f).¹²

Begge steder præsenteres håndskriftet som »et Visemanuscript paa Stiftsbibl. i Odense« (Rahbek s. 521, jf. Blomberg s. 41). Det er en temmelig misvisende karakteristik – det er ikke mange viser eller overhovedet strofiske digte, håndskriftet kan opvise. Mere rammende er stiftsbibliotekets egen titel på håndskriftet, »Samling af gamle danske Lejlighedsvers«. Ganske vist falder en del af indholdet uden for genren lejlighedsdigtning, og for en strikt (men også anakronistisk) betragtning er der meget ikke-dansk, nemlig norsk stof. Ikke desto mindre er hovedsagen klar: Håndskriftets fokus er fornøjelige og dydige lejlighedsvers, gerne med digtekunsten selv som emne og allerhelst som led i poeternes udveksling af åndrigheder.

Noter

1. O. Johnsen: *Katalog over Fyens Stiftsbibliothek*, Odense 1902, sp. 377.
2. Håndskriftet er ikke nævnt i *Fortegnelse paa den Bogsamling, afdøde Biskop Dr. Plum har skjenket til Fyens Stiftsbibliothek*, Odense u.å.
3. I håndskriftet optræder digtene uden de titler, der blev knæsat med udgaven af hans *Poetiske Skrifter*, 1769, og som her anvendes af praktiske grunde.
4. Versene er ikke optaget i Thomas Kingo: *Samlede Skrifter* I-VII, 1939-1974, v. Hans Brix, Paul Diderichsen, F.J. Billeskov Jansen, Kaj Bom, Erik Reitzel-Nielsen, Erik Sønderholm, Lone Fatum, Albert Fabritius og Nils Schiørring (herefter KingoSS). Førstelinjen er heller ikke registreret i Det Kongelige Biblioteks versregistrant eller Erik Sønderholms efterladte verskartotek, der opbevares på Gammeldansk Ordbog.
5. Nemlig »Til den Utiidige Her Tidemand« med førstelinjen »Det var en Philosophisk lov« s. 194-197 og »Ænigma Om et Menneskes hovet« med førstelinjen »Jeg veed et slot paa Konsten bygt« s. 98f. De to tekster er ikke medtaget i *Poetiske Skrifter*, og i andre håndskrifter figurerer de uden forfatterangivelse, som det fremgår af Det Kongelige Biblioteks versregistrant og Sønderholms verskartotek.

6. I *Jacob Worms skrifter* I, v. Erik Sønderholm, 1968, s. 328f.
7. *Jacob Worms skrifter* I-III, v. Erik Sønderholm, 1968-1971 (for bind IV, v. Poul Lindegård Hjorth, 1994, er manuskriptet irrelevant) og KingoSS.
8. Odensehåndskriftet følger stort set udgavens tekst **B**, men har en halv snes særlæsemåder på ordniveau; de fleste er oplagte fejllæsninger som »opholds Mand« for »opholdsmad« (KingoSS II, s. 137,21) eller banaliseringer som »hvisker« for »Hvidsler« (138,19). I det vanskelige vers »Her ligger een paa Dør for øden Gaard og Arme« (139,19) har manuskriptet »er« for »og«, hvad der næppe gør sammenhængen klarere, men dog viser, at teksten har voldt knuder allerede i ældre tid. Mest interessant er nok varianten til verset »Det Ansigt som vor Gud mod Himlen haver vendt« (138,15), nemlig »Det Ansigt, som de før mod Herren haver vent«.
9. Petter Dass: *Nordlands Trompet. Viser og Rim. Evangeliesangene*, v. Didrik Arup Seip, Oslo 1997 (1. udg. 1927-1960).
10. Nemlig »Confect efter Maaltid«, »Til Amptmand Lindenow«, »En Begiæring til Mad. Dorethe Engelbrets-Daatter«, »Tacksigelse for Bogen« og »Gien-svar paa Ole Nysteds Skrivelse«, i håndskriftet s. 152f, 154f, 162, 163f og 166-170, jf. udgavens tekstkritiske oplysninger om digtene II, s. 277, 298f, 291f, 294 og 279.
11. Dorothe Engelbretsdatter: *Samlede Skrifter*, v. Kristen Valkner, Oslo 1999 (1. udg. 1955-1956); i de tekstkritiske redegørelser inddrages Odensehåndskriftet s. 541, 543f, 544, 545, 546, 551, 552f, 556, 558, 559, 563f, 565f og 567.
12. »Jens Steen Sehested. Digteren – officeren – godsejeren«, i: *Fynske Aarbøger*, Odense 1950, s. 1-79.

Marita Akhøj Nielsen